

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Моторна Т.,
краєзнавець (Київ – Кальник),
brungilda@ukr.net

«Кальник – столиця України...»

Під такою назвою побачила світ ц.р. велика наукова праця Г. Казьмирчука, М. Казьмирчук та Я. Рябцевої (Т.8, Вибрані твори, Київ – ПП «КП УкрСІЧ», 2017, 353 с.). У назві, що дивує навіть досвідчених науковців та краєзнавців, не криються міфічні домисли авторів. Їх ніяким чином не скорила манія величності. А «сенсаційне» повідомлення зроблено ними на основі відкриття нових історичних джерел, які свідчать, насамперед, про те, що полкова резиденція, «м. Кальник посідав винятково важливе стратегічне місце», а Кальницький полк зіграв доленосу роль у національно-визвольній боротьбі українського народу XVII ст.

Тож будемо вважати цю книгу щедрим подарунком від її авторів мешканцям краю козацької вольності до Дня Українського козацтва. І поговоримо про неї детальніше, відаючи, насамперед, шану історичній козацькій столиці, яку європейці називали «столицею України». Яка для авторів є храмом душі.

Це не перша монографія, присвячена історії Кальника та Кальницького полку – вона доповнює та уточнює попередні багатолітні титанічні наукові дослідження Г. Казьмирчука та М. Казьмирчук, більшість яких увійшла до четвертого тому «Вибраних творів» (Г. Казьмирчук, М. Казьмирчук. Роде наш красний: Село Кальник, Том IV, Кн.1 та Кн.2; Київ, ПП «КП УкрСІЧ», 2013).

Метр цих досліджень – відомий сучасний український історик, провідний фахівець у галузі історіографії, краєзнавець-дослідник, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (2001–2016), Григорій Дмитрович Казьмирчук. Він – наш земляк і старійшина Кальницького козацького полку ім. Івана Богуна (ц.р. був теж присутнім на козацькому святі в Кальнику). Народився та виріс на овіяній козацькою славою кальницькій землі. І всі його життєві дороги вели та ведуть до отчого порогу (про нього – «Дорога додому – до храму», «Трудова слава», 15.05.2014 р., 3 с.). Він автор та співавтор біля шестисот наукових та науково-публіцистичних праць, левова частка яких присвячена Поділлю, краю Присоб'я, Кальнику та Кальницькому полку. Вивченням історії землі своїх пращурів плідно займаються і його обидві доньки – доктор історичних наук, М. Казьмирчук та кандидат юридичних наук, Я. Рябцева.

Тож зрозуміло, чому такою великою любов'ю та гордістю цих шанованих науковців пронизані сторінки їх

праць, присвячених подільській землі та Кальницькому полку.

Ціль авторів – відродити духовне коріння подолян, повернути землі пращурів велику та правдиву історію. Досліджуючи нововиявлені архівні й опубліковані історичні джерела, в т.ч. й праці французьких хроністів (представлені у праці Є. Луняка «Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних джерелах»), шановані автори ґрунтовно, різнобічно та сміливо подають особисте бачення великої та значимої історії праотчої землі та підкреслюють важливу історичну місію Кальницького козацького полку в житті України в період національно-визвольних змагань XVII ст.

За оригінальну назву монографії, що інтригує читача, взято вислів із твору Франсуа де Шасполя, сучасника цих визвольних змагань, зачудованого в «козацьку Україну». Звичайно, цьому автору з далекої Франції, як і багатьом іншим його співвітчизникам (військовим, дипломатам, мандрівникам, місіонерам, хроністам, дослідникам, історикам...), можна було б сьогодні дещо заперечити щодо точності оцінок подій «епохальної війни в Україні». Та «саме матеріали, зібрані цими людьми, мають високий ступінь оригінальності й заклали підвалини для здійснення власне наукового вивчення минулого нашої держави козацької доби». З них випливає і беззаперечний факт, що «вибух великої «козацько-польської війни» яка привернула до себе увагу всіх західних урядів», ще й «докорінним чином змінила долі навколишніх держав, оскільки «на цей момент українське козацтво перетворилося на вагомий військовий і політичний чинник, який мав великий вплив на міжнародну діяльність країн, сусідніх з Україною». І, як підсумок: «Говорячи про чинники, що стимулюють науковий інтерес до певної країни, треба зазначити, що одним з найголовніших є її значущість» (за Є. Луняком).

І коли європейцем, сучасником «епохальної війни в Україні», саме Кальник був виокремлений з поміж інших ... та йому був наданий статус «столиці України» – то він чимось заслужив на таке. Чим? Тож зміст монографії є поширеною відповіддю на це.

До слова, Григорій Дмитрович, коли заходить мова про історію Кальника козацької доби, згадує красномовний факт (є про це в його працях), про який і досі польські хроністи стараються замовчувати – про поразку у битві з козаками під Кальником у 1671 р. майбутнього короля і національного героя Польщі, Яна Собеського – на той час великого коронного гетьмана. Що ж, це їх право замовчувати, а наше – згадувати.

Автори даної монографії ставили за мету «якнайбільше виявити й систематизувати наявні джерела та літературу і спробувати, використовуючи літописний метод написання праці за роками, показати становлення, розвиток і зникнення Кальницького полку, а з ним і занепад міста Кальника як центру української

волі, перетворення його в феодальне рангове помістя, висвітлити політику кров'ю й потом подальшу історію Кальника». І їм це вдалося, дякуючи копійчій та наполегливій праці.

В монографії дається детальний та глибокий аналіз діяльності Кальницького полку впродовж 64 років (1648–1712), який доповнюється рідкісними архівними матеріалами періоду козацької доби. Тут також «висвітлюються економічні, соціальні, релігійні і культурні питання становлення й розвитку... Кальника від найдавніших часів до сьогодення», а також детально представлені питання становлення та розвитку освіти. Приділена «увага соціальним, воєнним і культурним проблемам села за радянської доби». Належна увага надана питанням становлення та діяльності сучасного Кальницького полку (полковник Михайло Баніт), який одним з перших відродився в новітню добу і більше чверті віку слугує прикладом у послідовній та плідній діяльності, спрямованій на патріотичне виховання підростаючого покоління. І, як годиться достойним нащадкам Роду свого, автори дослідили родовід Казьмирчуків аж до XIII коліна (XVIII–XXI ст.). Це повчальний приклад для багатьох із нас!

Довідка: У Книзі–1 згаданого ІУ тому «Вибраних творів» подається чималий за об'ємом цінний архівний матеріал (більше, ніж півтори сотні сторінок): «Исповедальные росписи церквей Липовецкого уезда за 1823 г.», «Перший Всеросійський перепис населення 1897 р. Кальник» та інші. Автори дали йому детальний аналіз та зробили свої висновки. Та поруч з цим вони надали можливість (матеріал) тисячам своїх співвітчизників вивчити і свій родовід!

Авторам унікальної монографії (та авт. публ.) болить, і вони в своїх працях на цьому наголошують, що й досі, вивчаючи недосконало першоджерела, дехто навіть з відомих істориків та краєзнавців, ще більше заплутує клубок історії, спотворюючи історичні факти, зокрема, деякі факти з біографії Ярослава (Ліона) Івашкевича, дату першої писемної згадки про Кальник (дійсно – 1448 р.!) та назви і дати існування Кальницького і Вінницького полків і їх полковників тощо.

Так, стверджують вони, центром Кальницького полку невеликий термін була Вінниця. Деякий час був і Вінницький полк. Але згідно з «Реєстрами...» 1649 р. полк мав назву «Кальницький» (з центром у Кальнику), а не «Вінницький», і, тим більше, не метаморфічну назву «Кальницько–Вінницький». В Кальницький полк за реєстром 1649 р. входило 19 сотень: Кальницька, Животівська, Боршагівська, Тетіївська, Погребищенська, Липовецька, Балабанівська, Іллінецька, Кунянська, Рахнівська, Дашівська, Терлицька, Жорницька, Ометинська, Бабинська, Прилуцька, Вінницька, Немирівська, Вороновицька (зберігається хронологія реєстру). Порубіжний Кальницький полк першим приймав потужні удари завойовників та брав участь в усіх вирішальних битвах національно–визвольної революції українського народу та зіграв доленосну роль в історії України.

Свою достойну історію має і Вінницький полк. Тож не потрібно «тин городити». «Читайте, панове «Акты Южно–Западной России», шукайте там Вінницький козацький полк і добре вчитуйтесь, і хай ваш затуманений ура–патріотизмом розум просвітліє...» – зауважують автори.

Доречні факти (від авт. публ.): у Кальнику є курінь, а не «хата» Івана Богуна, як пишуть деякі сучасні «знавці» історії рідного краю. Це чи не єдина у своєму роді історична пам'ятка в Україні, яка уціліла (хоч дещо перепланована), дякуючи, скоріше, лише кільком поколінням по лінії дружини кальничанина, Павла Івановича Паламарчука (та і йому самому), які там мешкали до нього впродовж тривалого часу. У створеному на замовлення Вінницького полку документальному (?) фільмі «Таємничі Вінниччина. Іван Богун у фактах та легендах» (<http://vlasno.info/>), який другий рік бороздить простори Інтернету і має більше 36 тисяч переглядів, представлені про курінь Богуна (та й Кальник!) такі «дива»: на місці «хатинки під стріхою» (60–ті роки мин. ст.), за словами диктора, «пізніше тут розмістився історико–культурний комплекс «Козацька левада» (?), а «від славетних місць залишилися самі легенди». При цьому йде показ ніби відповідних словам диктора і реальності фото. Та насправді зміст представленого не відповідає дійсності. Бо курінь Івана Богуна та «Козацька левада» (знаходиться через два обійстя від куреня) нікуди не зникли, не перемістилися і не перетворилися в «самі легенди». А от у представленій історії Вінниці автори фільму таки «оживили» легенду та «призначили» Івана Богуна в 1651 р. одночасно на дві посади – «полковника Вінницького і Кальницького полків» – в одному просторі і часі?! З яких джерел це взято? І чи мають уяву творці фільму про те, який зміст має назва «полк» козацької доби? Чого бракувало творцям фільму – достеменно невідомо, а те, що частина матеріалу з історії Кальника та Вінниці (в рамках представленого) є, на жаль, міфотворною – це очевидно. Хоч фільм і вражає багатим та цікавим матеріалом, та, на жаль, згадані помилки (є й інші) спотворюють історичну дійсність та спантеличують зацікавлених у вивченні історії Поділля (авт. публ. доніс цю інформацію до тих, хто мав відношення до створення фільму).

На жаль, спотворення, перекручення чи замовчування мають не лише згадані факти з історії рідного краю. У монографії автори представляють чимало поправок, уточнень та нових деталей, аби розвінчити «історичні міфи». З великою вдячністю вони називають прізвища «творців історичної звитяги Кальника» та досить делікатно застерігають усіх бажаючих «пригрітися» біля славетної історії рідної землі, «аби звеличити себе»: «Історія міста Кальника, його полку важлива й складна історична проблема, яку гвардійським кінним наскоком розв'язати неможливо. Потрібні роки наполегливої праці над архівними та літературними джерелами... Шукайте не себе в історії Кальника, а імена простих трударів багатьох поколінь, покажіть, як вони, не усвідомлюючи того, наполегливо розбудовували його велич. Потрібно назвати всіх – героїв, жертв і катів. Тільки тоді історія Кальника буде повною й об'єктивною, тобто, по–справжньому науковою...». Думається, так має творитися літопис будь–якого населеного пункту.

Так, Кальник та Кальницький полк зайняли достойне місце на скрижалях історії України та європейських країн. Ми ж маємо про те знати, пишатися тим та робити усе, щоб не осквернити пам'яті наших великих козацьких пращурів. І бути вдячними авторам за їх безцінні наукові відкриття з історії нашого краю – важливої складової історії України.

Вболіваючи за долю праотчої землі та долю України, автори ніби вголос розмірковують разом з читачами: «Необхідно залишити помилки минулого і сміливо дивитися й будувати майбутнє зараз. Не потрібно витратити дорогий час на спогоди й споглядання минулого», якщо немає «бажання виокремити з нього уроків для себе». Золоті слова. Вчасні. Хай би почув та зрозумів їх бодай кожен з нас, іллінчан.

В згаданих монографіях знайдуть багато актуального, цінного та цікавого не тільки науковці та краєзнавці – вони розраховані на широке коло читачів. Ці праці зацікавлюють, хвилюють, звать до роздумів та дій. Віриться, що їх достойно оцінять не тільки сучасні, а й майбутні покоління кальничан та подолян.

Десятки примірників вище згаданих та інших своїх праць (друкуються за власний кошт авторів) автори подарували своїм землякам, обласній, районній, Кальницькій сільській та шкільній бібліотекам. Вибрані інтернет-ресурси електронних версій їх праць: Сторінка Г. Казьмирчука в соцмережі – <https://univ-kiev.academia.edu/ГригорійКазьмирчук>; Село Кальник та Кальницький козацький полк – www.kalnik-nash.vn.ua/.

* * *

Такого високого рівня наукові дослідження (монографії) історії Кальника, краю Присоб'я та Кальницького полку, як представлені праці Г. Казьмирчука, М. Казьмирчук та Я. Рябцевої, є першими та поки що єдиними в Україні. Це **безцінний дар, з любов'ю та пошаною піднесений авторами землі своїх пращурів та усім землякам**. Доземний уклін їм за це та щирі побажання здоров'я й нових успішних наукових пошуків! Кальник та Іллінеччина пишається ними!

* * *

Пропозиція від авторів монографії та автора публікації. Перша писемна згадка про Кальник, як наголошують автори монографії – 1448 р. Тож, можливо, наступного року ми, мешканці краю Присоб'я та їх земляки, святкуючи День Українського Козацтва, відсвяткуємо і 570-річчя сивочолого Кальника – історичної та сучасної полкової козацької столиці?! І, таким чином, започаткуємо традицію відзначати тепло, по-родинному, ювілейні дати його другого народження!

Можливо, в рамках підготовки та проведення такого свята потрібно подумати про те, щоб, на унікальній будівлі-курені Івана Богуна в Кальнику – історичній пам'ятці XVII ст. (хоч дещо змінений її мешканцями) була встановлена меморіальна дошка. Або, принаймні, біля підніжжя приватної садиби, де стоїть курінь, було встановлено меморіальний знак (автор публ. звертався до сучасного власника садиби та інших кальничан з пропозицією встановити меморіальну дошку на цій історичній пам'ятці). **Щиро просимо господаря садиби, шановного Павла Івановича Паламарчука, дати згоду на це** – в ім'я вшанування пам'яті соратника Богдана Хмельницького, великого полководця, Кальницького полковника, Івана Богуна та наших великих козацьких пращурів. А також в знак нашої пошани до воїстину великої історії кальницької землі. Хочеться вірити у позитивне вирішення цієї пропозиції, яку підтримує, окрім її авторів, полкова Рада (М. Баніт), дирекція Кальницької школи (Л. Бирик), Е. Ситник (Поведич), В. Мемрук, В. Степанишин, М. Кучеренко,

О. Моторний, О. Безпалько, О. Мурман (Безпалько) та інші. Хочеться сподіватися, що свято з нагоди ювілейної дати першої писемної згадки про Кальник відбудеться (автори пропонують свою участь у його підготовці та проведенні!). Бо Кальник заслуговує на це! Бо є про що розповісти і є ким пишатися! Бо наші діти та внуки мають у нас учитися... Дай, Боже, лише здоров'я, любові та миру усім нам!

Щира подяка автора публікації Г. Казьмирчуку та М. Баніту за надану інформацію.

З повагою, Т. Моторна, краєзнавець

Motornaya T., ethnographer (Kyiv – Kalyk), brungilda@ukr.net

«Kalnik – capital of Ukraine...»

* * *

Брижицька С. А.,

кандидат історичних наук, заступник генерального директора з наукової роботи, Шевченківський національний заповідник (Україна, Канів), svitlana_brizhit@ukr.net

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРНИК ДОКУМЕНТІВ І МАТЕРІАЛІВ:

Історія Національної академії наук України. 1956–1960: Частина 1. Документи і матеріали / редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]; упоряд.: Л. М. Яременко, Г. В. Індиченко, С. В. Старовойт [та ін.]. – Київ, 2016. – 872 с.; Частина 2. Додатки / редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]; упоряд.: Л. М. Яременко, Г. В. Індиченко, С. В. Старовойт [та ін.]. – Київ, 2016. – 1064 с.

Рецензоване наукове видання «Історія Національної академії наук України. 1956–1960» – збірник документів, світлин і систематизованої наукової інформації, що розкривають історію діяльності чільної вітчизняної наукової установи. Видання входить до серії «Джерела з історії науки в Україні», до якої нині належать вже 14 книг, і є продовженням унікального проекту дослідження Архівного фонду НАН України як частини Національного архівного фонду, що здійснюється Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Загальний обсяг видання складає майже 135 друківаних аркушів; воно має чітку, логічну структуру, складається з двох частин.

У передмові до видання висвітлено тенденції розвитку наукових досліджень на тлі соціально-політичних змін кінця 1950-х рр. У першій частині збірника подані джерела – архівні документи та фотодокументи. Структурований за хронологічним принципом значний документний масив (230 док.) представляє інформацію про науково-дослідну та науково-організаційну діяльність НАН України у 1956–1960 рр., висвітлює певні моменти академічного життя. Можна відзначити, що укладачі дотримувались принципу системного викладу матеріалів, що безумовно полегшує процес роботи з виданням. Особливу увагу привертають документи, що свідчать про початок роботи над новими на той час напрямками досліджень – у галузі